

GÜNEY SİBİRYA ARKEOLOJİSİ VE ŞAMANİZM

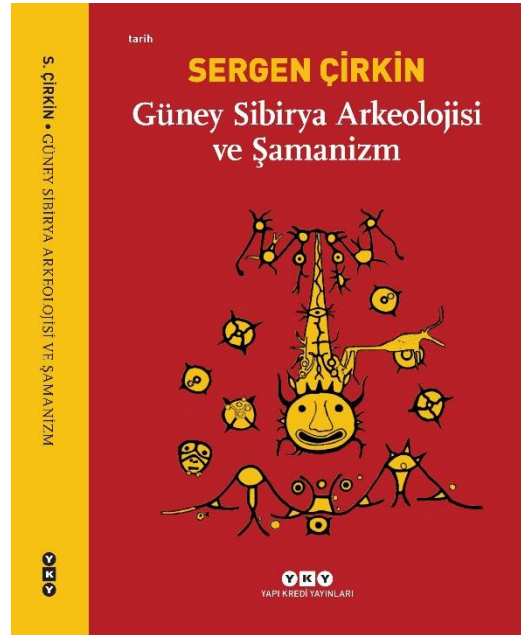
SOUTH SIBERIA ARCHEOLOGY AND SHAMANISM

Çirkin, Sergen (2019). Güney Sibiryա Arkeolojisi ve Şamanizm, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 480 s., ISBN 978 - 975 - 08 - 4461 - 4

Bu kitap, “Şamanizm’in bir din mi, yoksa yalnızca bir inanç sistemi mi?” tartışmalarına somut yanıtlar sunuyor. Keza Avrupalı eski oryantalist görüşün temsilcileri, Şamanizm’i din olarak değil; ilkel bir vecd tekniği veya büyücülük olarak görme eğilimindedirler. Çirkin’e göre ise Güney Sibiryա Şamanizm’i; mitolojik öyküleriyle, kurban gelenekleriyle, kutlama törenleriyle, evrenin yaratılışı ve gökcisimleri hakkındaki görüşleriyle “ilkel bir büyücülük” olmaktan ziyade, gelişimini büyük oranda tamamlamış bir “din”dir.

Şamanizm hakkında ilk ciddi araştırmaları yapan kişilerin başında Wilhelm Radloff gelir. Radloff, bölge halkları arasında uzun incelemelerde bulunmuş ve elde ettiği verileri “Sibiryа’dan” adlı dört ciltlik eserinde toplamıştır. Eser, A. Temir tarafından

*Sibiryа’dan Seçmeler*¹ adıyla özetlenmiştir. Dinler tarihi üzerine sayısız çalışması bulunan M. Eliade’nin klasikleşmiş olan *Şamanizm*² adlı eseri ise Şamanik ritüeller hakkında önemli bir derlemedir. Jean Paul Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*³ ve *Eski ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*⁴ gibi eserlerinde, Şamanik gelenek hakkında ayrıntılı bilgiler sunar. Abdülkadir

¹ Radloff, W. (1993). *Sibiryа’ dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet Temir), İstanbul: M.E.B.

² Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.

³ Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınlar: 68.

⁴ Roux, J. P. (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

İnan'ın *Tarihte ve Bugün Şamanizm*⁵ adlı eseri ise Şamanizm'in tarihi boyutunu ve Türk tarihindeki işlevini ortaya koymaktadır.

Çirkin, Türkiye'de Şamanizm üzerine yapılan çalışmalara eleştiri getirerek şu açıklamalara yer vermektedir; "Ülkemizde telif ve çeviri, Şamanizm üzerine yayımlanmış kitapların tamamına yakını etnografik Şamanizm hakkında. Fakat biz bu kitapla Şamanizm'i yalnızca etnografik açıdan değil, arkeolojik açıdan da inceledik. Güney Sibiryaya arkeolojisi ve Şamanizm'i birlikte ele alarak Şamanik düşüncenin oluşum evrelerini inceledik."

Çok geniş bir sahaya yayılmış olan Şamanizm'i sadece Türk ve Moğol kavimleri ortak kültürel mirası olarak değil, Ural - Altay kavimlerinin ortak bilinci olarak ifade edebiliriz. Arkeolog Sergen Çirkin'in Yapı Kredi Yayınları'ndan çıkardığı bu kitap, Neolitik Çağ'dan Orta Çağ'a uzanan Güney Sibiryaya kültürlerini ve inançlarını kronolojik bir sırayla ele alıyor. Özellikle Şamanizm ve atalar kültü gibi inançları, arkeolojik bulgular ve yerel halka dair etnografik veriler eşliğinde karşılaştırmalı olarak inceliyor. Sibiryaya'da egemen yapıyı avcı-toplayıcılar ve yarı yerleşik çoban kültürleri oluşturur, bu sebeple kalıcı yerleşim yerleri son derece sınırlıdır. Yerleşik yaşam unsurlarının zayıflığı ve arkeolojik buluntuların çoğu kez mezarlardan elde edilmiş olması, bölge arkeolojisinin de mezar buluntuları üzerine inşa edilmesine sebep olmuştur. Kitap bu nedenle, Sibiryaya arkeolojisini ve Şamanizm'i bir bütün olarak ele alıyor. Böylelikle Sibiryaya'nın antik dünyasını daha net algılamaya çalışıyor.

Pek çok alt başlık barındıran kitap, şu beş ana bölümden oluşmaktadır:

- I. Güney Sibiryaya Arkeolojisi
- II. Çin Kaynakları Açısından Güney Sibiryaya Kültürleri
- III. Güney Sibiryaya'da En Erken İnançlar
- IV. Güney Sibiryaya Şamanizm'i
- V. Güney Sibiryaya Şamanizm'inde Kültür Objeleri

I. Bölüm (29 - 274. Sayfalar)

Güney Sibiryaya kültürleri, Neolitik Çağ'dan Erken Orta Çağ içlerine kadar kronolojik bir biçimde işleniyor. Ortadoğu'da kentlerin temeli olan öncü yerleşimlerin inşası, Neolitik Çağ gibi erken bir tarihte başlamış ve takiben büyük siyasal oluşumlar meydana gelmiştir. Bu yüzden Ortadoğu'da en erken dönemlerden itibaren kalabalık bir nüfus, karmaşık bir toplum yapısı ve hareketli bir kültürel yaşam görülür. Oysaki Sibiryaya'nın zorlu iklim şartları; nüfus artışını daima baskı altında tutmuş, kültürel birikimi önemli ölçüde geciktirmiş, bu yüzden bölgede siyasal oluşumlar ve devletin varlığı bir türlü gerçekleşmemiştir.

Söz konusu coğrafi şartlar sebebiyle Sibiryaya kabile yaşamı, yüzyıllar boyunca benzer bir görünüm çizerek varlığını sürdürmüştür. Ancak Geç Demir Çağı ile birlikte ortaya çıkan Hun İmparatorluğu, yalnızca Sibiryaya tarihini değil, tüm Avrasya tarihini de kökten sarsmıştır.

Hunlar zaman içinde Uzakdoğu Asya'dan Orta Avrupa içlerine kadar devasa bir coğrafyaya yayıldılar ve Erken Orta Çağ öncesinde eski dünya topraklarını yeniden şekillendirdiler. Tarih kitaplarına "Kavimler Göçü" olarak giren bu olay, Roma İmparatorluğu'nun önce ikiye

⁵ İnan, A. (1972) *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ayrılmasına, ardından Batı Roma'nın çöküşüne neden oldu. Böylelikle Güney Sibirya taygalarında oluşan Hun konfederasyonu, yarattığı rüzgâr sayesinde, tarihi dönemlerin en uzun süreli çağına yani Eskiçağ'a son verdi... Bu bölümün esas amacı, Hun öncesi Sibirya kültürlerini kronolojik bir çerçevede tanıtabilmektir.

II. Bölüm (275- 290. Sayfalar)

İlk bölümde tanıtılan arkeolojik kültürler, ikinci bölümde, Çin kaynakları açısından değerlendiriliyor. Genel hatları ile Çin tarih yazıcılığı anlatıldıktan sonra; eski Çin yıllıklarında yer alan veriler ile antik Sibirya kültürleri mukayese ediliyor. Çin arkeolojisi ve Çin kazılarında ele geçen Sibirya kökenli buluntular inceleniyor. Bölümde Hun tarihi ve Hunların soy ağacı hakkında grafikler de yer alıyor.

III. Bölüm (291 – 320. Sayfalar)

Şamanizm'in alt yapısını oluşturan tarih öncesi inanç sistemleri yine kronolojik bir kaygı güdülerek peş peşe inceleniyor. Tarih öncesi avcı toplayıcıların "animizm ve totemizm" gibi pratikleri alt başlıklar halinde anlatılıyor. Ardından Güney Sibirya inançları arasında yer alan kültürler farklı başlıklar altında tek tek ele alınıyor. Bu başlıklar sırasıyla: "Atalar Kültü ve Ölüm Maskeleri, Kutsal Yer ve Su Kültü, Ateş Kültü, Geyik ve Güneş Kültü" şeklindedir. Üçüncü bölüm tüm bu alt başlıklar ile antropoloji literatürü açısından zengin bir kaynakça sunuyor.

IV. Bölüm (321 – 368. Sayfalar)

Bölümün girişinde, Şaman sözcüğünün etimolojisi üzerine yapılan tartışmalara yer veriliyor. Şamanik geleneğin Paleolitik Çağ'a uzanan alt yapısı hakkında bir özet sunuluyor. Güney Sibirya'da Şamanik ilk toplumlar ve bu toplumların bir birleriyle olan ilişkileri inceleniyor. Hint - Avrupa, Altay - Ural halkları arasında birtakım örnekler üzerinden "dilsel ve inançsal" alışverişler ortaya konmaya çalışılıyor.

Girişteki tanıtımın ardından, Şamanizm'in inanç sistemi ayrıntılı biçimde inceleniyor. Kişiyi Şamanlık güçlerinin verilmesi, ilk Şamanın doğuşuyla ilgili Sibirya mitleri ve Şamanizm'de ruh inancı alt başlıklar halinde yer alıyor. Ruh inancı başlığında; Tin, Kut, Yula, Süne ve Üzüt gibi kavramların farklılıklarına değiniliyor. Şamanların vasıfları arasında ise: "din adamlığı, ruh güdücülük, şifacılık (otacılık), falcılık (yarıncılık), ozanlık" sıralanıyor.

Şamanizm'de bayramlar, törenler, günah ve ceza algısı yine alt başlıklar halinde sıralanıyor. "Şamanizm'i bir büyücülük mü, yoksa bir din olarak mı değerlendirmek gerekir?" sorusuna yanıt aranıyor. Bu yanıtı ulaşabilmek için: "Şamanizm'de Tapınak Sorunu ve Kutsal Kitap Sorunu, Şamanizm'de Peygamberlik Var mıdır?" gibi sorular alt başlıklar olarak sunuluyor. Bu tartışmanın devamına "Ulusal Bir Tanrı: Tengri" başlığı da katılıyor.

V. Bölüm (369 – 442. Sayfalar)

Bölüm iki ana başlık altında toplanmaktadır. İlk başlıkta "Arkeolojik Bulgulara Göre Kültür Objeleri" inceleniyor. Bu başlıkta, Batı Sibirya, Altay-Sayan Dağları, Yenisey Havzası, Baykal Gölü ve Uzakdoğu Sibirya'dan yapılan kazılardan ele geçen arkeolojik malzeme Şamanizm açısından inceleniyor. Mezarlarda bulunan arkeolojik buluntular ile kaya resimlerindeki Şaman tasvirleri karşılaştırılarak, Şamanların en eski kültür objeleri hakkında bir katalog sunulmaya çalışılıyor.

Bölümün ikinci ana başlığında “Etnografik Bulgulara Göre Kült Objeleri” değerlendiriliyor. Bu başlıkta, Sibiryaya müzelerinde yer alan etnografik malzeme üzerinden Şaman giysisi, başlığı, maskesi, aynası, davulu ve asası tek tek inceleniyor. Arkeolojik malzeme ile etnografik malzeme mukayese ediliyor. Bu sayede Şamanizm’in bin yıllar içinde geleneklerine ne kadar sadık bir din olduğu vurgulanmak isteniyor.

Bitirirken Kısmı (443 – 446. Sayfalar)

Görsel Kaynakça Kısmı (447 – 554. Sayfalar)

Kaynakça Kısmı (455- 466. Sayfalar)

Dizin Kısmı (467 - 480. Sayfalar)

Söz konusu kitap, bölgede yüzlerce yıldır süregelen kazıları, bir Türk arkeoloğun gözünden okurlara sunuyor. Türklük bilimine bu denli eşsiz bir katkıda bulunan Çirkin’i tebrik ediyor, çalışmalarının devamını diliyoruz.

Kaynaklar

Radloff, W. (1993). *Sibiryaya’ dan Seçmeler*, (Çev. Ahmet Temir), İstanbul: M.E.B.

Eliade, M. (1999). *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.

Roux, J. P. (1994). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: İşaret Yayınlar: 68.

Roux, J. P. (1999). *Eskiçağ ve Ortaçağda Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.

İnan, A. (1972). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Saffet Alp Yılmaz